

2. Horobets, S. M. (2014). *Osnovy kompiuternoї hrafiki* [The Fundamentals of Computer Graphics]. Zhytomyr: ZhsU named after Ivan Franko, 168 p. [in Ukrainian].
3. Gurin, R.S. (2002). *Metodyka vprovadzhennia novykh informatsiinykh tekhnolohii u navchalnyi protses* [Method of introduction of new information technologies into the educational process]. Odessa, 57 p. [in Ukrainian].
4. Dychkivska, I. M. (2004). *Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii* [Innovative pedagogical technologies]. Kyiv: Academic Edition, 352 p. [in Ukrainian].
5. Kukharenko, V.M., Rybalko, O.V. & Syrotenko, N.G. (2002). *Dystantsiine navchannia ta umovy zastosuvannia* [Distance learning and terms of use]. Kharkiv, 320 p. [in Ukrainian].
6. Tsyfrovі tekhnolohii 2018. [Digital technologie]. Available at: <https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018>, (Accessed: 22 January 2019). [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 20.02.2019

УДК 378.035:005

DOI:

Олена Варецька, доктор педагогічних наук, доцент, професор кафедри початкової освіти комунального закладу “Запорізький обласний інститут післядипломної педагогічної освіти” Запорізької обласної ради

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ЕКОНОМІСТА

У статті обґрунтовано актуальність розвитку соціальної компетентності майбутнього економіста в умовах глобалізаційних, інтеграційних змін, окреслено ключові підходи до тлумачення сутності цього феномену. Виявлено, що поняття розглядають на двох рівнях, у вузькому та широкому значенні, що обумовлює спільні характеристики та особливості соціально-економічної і професійної діяльності й поведінки економістів у сучасних умовах, зміну їхніх функцій. З'ясовано, що на соціальну компетентність впливають загальні та специфічні соціокультурні детермінанти, відповідно до ціннісних орієнтирів суспільства, вимог та особливостей професійної діяльності, що обумовлює специфіку соціальної компетентності майбутнього економіста, перелік умов її формування в освітньому процесі. Викладено авторський погляд на педагогічні умови означеного процесу.

Ключові слова: соціальна компетентність; майбутній економіст; соціальні ролі.

Літ. 15.

Olena Varetska, Doctor of Sciences (Pedagogy), Associate Professor, Professor of the Primary Education Department of the Municipal Institution “Zaporizhzhya Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education”, Zaporizhzhya Regional Council

FEATURES OF THE SOCIAL COMPETENCE OF THE FUTURE ECONOMIST

The article substantiates the relevance of the development of the social competence of a future economist in the conditions of globalization, integration changes, requirements of state documents on education applicants and professionals in view of the success of the individual and a conscious civil society. It is emphasized on the interest in social competence, from the deep antiquity and the study of this phenomenon in relation to different groups. The key approaches to the interpretation of the concept of “social competence of the person” are outlined. It is revealed that concepts are considered on two levels: as a component of other competencies, in particular, professional and as through competence, generalization concept for a set of competencies, integral characteristics of the person, umbrella construction. It is revealed that in the broad sense the social competence implies knowledge of the history of development, functioning of society, taking into account the sociality of all competences in its content and form. In the narrow one – it characterizes the process of mastering the range of socio-psychological knowledge, moral and legal judgments necessary for successful adaptation and social activity, which determines the common characteristics and characteristics of socio-economic and professional activities and behavior of economists in the present conditions, changing of their functions. It has been determined that in accordance with this trend, such systemic aspects as cognitive, value-personality, activity and behavior that are manifested in the person-professional and personal-social levels and can be considered as components of the specified competence become more important.

It was determined that social and cultural determinants influence the social competence in accordance with the values of the society, the requirements and features of professional activity, which is reflected in the specifics of the social competence of a future economist and a list of conditions for its formation in the educational process. The author's point of view on the pedagogical conditions of the mentioned process is outlined.

Keywords: social competence; a future economist; social roles.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність формування соціальної компетентності особистості в умовах світової глобалізації й інтеграції є беззаперечною,

адже за соціальними прогнозами основними навичками для успішного життя у XXI столітті визнано соціальну взаємодію, гнучкість щодо соціальних змін, пристосування до соціальних умов, адекватне виконання соціальних ролей, соціальний вибір тощо, які й характеризують вище згаданий феномен. У свою чергу держава задекларувала необхідність розвитку соціальної компетентності здобувачів освіти й професіоналів у Законах “Про освіту”, “Про вищу освіту”, Державних освітніх стандартах, Національній рамці кваліфікацій, Проекті Концепції розвитку освіти на період 2015 – 2025 років, Концепції Нової української школи та ін. Зокрема, остання небезпідставно наголошує на соціальний поруч з громадянською компетентністю [7, 11], адже соціальна успішність кожної особистості є запорукою свідомого громадянського суспільства.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми і на які спирається автор. Питання соціальної компетентності перебувало у колі уваги філософів з глибокої давнини [2], хоча вважається, що в науковий обіг це поняття ввів Н Roth, а початок дослідження феномену пов’язують з роботами В. Уайта (50 роки XX ст.). Сьогодні питання соціальної компетентності розглядається як європейськими дослідниками (К. Bierman V. Landsheer, L. Spencer, S. Spencer, J. Raven, J.A. Welsh, Spector J. Eric, R. A. Carvajal та ін.) так і науковцями пострадянського простору, зокрема й українськими (Н. Бібік, Е. Зеєр, В. Луговий, А. Маркова, О. Савченко, А. Хуторський та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття. Зауважимо, що питання формування соціальної компетентності досліджувалися стосовно різних груп [4], зокрема дошкільників (Т. Антонова), школярів (В. Басова, Д. Єрмаков, Н. Калініна, Ю. Коротіна, О. Крузе-Брукс та ін.), підлітків (Д. Воронцов, М. Докторович, Т. Самсонова та ін.), осіб з особливими потребами (Ю. Мель, О. Позднякова та ін.), вчителів та педагогічних працівників (Н. Бабенко, О. Варецька, З. Количева та ін.), майбутніх професіоналів різних професій, зокрема, органів внутрішніх справ (В. Бочаров, О. Тогочинський), вчителів (П. Бойчук, Н. Борбич, Н. Ляхова, Т. Пушкарьова та ін.), перекладачів (І. Бахов), спеціалістів із соціальної роботи (Є. Муниц), практичних психологів (Р. Скірко), управлінців (М. Лук’янова та ін.), фахівців фізичного виховання та спорту (В. Бабаліч) та інші. Найвизначнішими є роботи щодо соціальної

компетентності студентів закладів вищої освіти економічного профілю (І. Зарубінська) та ін. Питання ж формування соціальної компетентності майбутнього економіста, його сутності, структури, особливостей тощо виявилось недостатньо вивченим.

Формування цілей статті (постановка завдання). Дослідити сутність поняття “соціальна компетентність майбутнього економіста”, схарактеризувати його особливості і соціокультурні детермінанти.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Результати аналізу наукових праць дають можливість констатувати, що ключовими підходами у тлумаченні сутності поняття “соціальна компетентність особистості” [4] є когнітивний (сукупність соціальних знань – Г. Айзенк, О. Бодальов, С. Костомські та О. Джон та ін.), діяльнісно-поведінковий (адекватність і придатність до дії на основі навичок соціальної взаємодії й поведінкових сценаріїв – Boyatzis, E. Richard, P. Зобов, Є. Муниц, Г. Парфьонов та ін.), особистісний (ефективні дії у стандартних і нестандартних ситуаціях на основі мотиваційної складової й особистісних якостей – Д. Воронцов, І. Зарубінська та ін.), адаптивний (здатність до адаптації, співпраці й контролю за ситуацією – А. Мудрик, П. Бойчук, В. Куніцина та ін.), соціокомунікативний (ефективна взаємодія з оточенням у повсякденному житті – М. Докторович, С. Остапенко та ін.) тощо. Щодо базових категорій цього багатоаспектного поняття, яке має прояв в усіх сферах життєдіяльності, то такими виявилися здатності, здібності, сукупності якостей особистості, соціальних знань і вмінь, компетентностей, соціальні ролі, взаємодія із соціальним середовищем, саморозвиток, самореалізація тощо. Його сутність віддзеркалює “всі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, в сім’ї, на роботі”; відбиває “уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв’язувати конфлікти, досягати компромісів”; підносить повагу до закону, дотримання прав людини і підтримку соціокультурного різноманіття [7, 11].

Зауважимо, що поняття “соціальна компетентність” використовують на двох рівнях – як складник іншої компетентності, зокрема професійної [3; 4] та як наскрізну компетентність, узагальнювальне поняття для набору компетентностей, інтегральну характеристики особи, парасолькову конструкцію. У вузькому значенні соціальна компетентність характеризує

оволодіння колом соціально-психологічних знань, морально-правових суджень, що дозволяють успішно адаптуватися й активно діяти у соціальному оточенні на рівні взаємодії людини в соціумі, змістовному наповненні знань “що” і “як”, засобів, способів взаємодії, компонентного складу, вікової динаміки, специфіки. У широкому, з огляду на те, що “всі компетентності за своїм змістом і формою – соціальні” [8], вона передбачає знання історії розвитку, функціонування суспільства: засвоєння наукових основ філософських, соціально-політичних, економічних, юридичних, етичних знань і умінь, що описують і пояснюють людську практику. Вище вказане збігається з думкою експертів Organization for Economic Cooperation and Development (OECD) [14] щодо визначення й вибору компетенцій – “DeSeCo” в діяльності особистості у соціально-економічному, громадському, політичному, правовому оточенні. Така діяльність побудована на поєднанні взаємовідповідних пізнавальних ставлень, практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань, умінь, усього, що можна мобілізувати для активної дії.

Отже, й соціальну компетентність майбутнього економіста можна розглядати на двох рівнях, у вузькому й широкому значеннях. У складі професійної вона матиме як загальні так і своєрідні характеристики, а її формування буде сприяти особистісному розвитку, успішній первинній, вторинній і трудовій соціалізації, ствердженню в професії. З іншого боку інтегративність, що має прояв у різних компетентностях сприятиме формуванню особистості, успішної в житті, діяльності різних контекстів, соціально-економічному, громадському, політичному, правовому оточенні, обізнаної у питаннях історії розвитку й функціонування суспільства, його економіки на основі поєднання взаємовідповідних пізнавальних ставлень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань, умінь – усього того, що активізує дії, стійку орієнтацію на взаємодію, кооперацію зусиль, гармонійне, справедливе узгодження інтересів.

Варто також враховувати загальні соціокультурні детермінанти розвитку соціальної компетентності [4], адже ціннісні орієнтири весь час змінюються під їхнім впливом. До таких відносимо: світові глобалізаційні зміни; суб’єктність; морфологічну та екологічну поверхню; колективні ментальності; апарат організованих об’єднань; символи, ідеї, колективні цінності, твори цивілізації; приклади для наслідування, правила, знаки, ознаки і способи дії;

соціальні ролі і колективні дії, соціально-демографічні (вік, освіта, стать, сімейний статус, етнічні ознаки), психофізичні (здоров’я, зовнішність, ментальність), соціокультурні ознаки (система цінностей, мораль, релігія, освіта), політично-правова, економічна системи, соціальні мережі, громадянська активність, соціальний час як “міру змін”, які, крім цього, характеризують певну специфіку, адже стосуються особистості й домогосподарств, розвитку економічних систем, а також специфічні види діяльності майбутнього економіста, обумовлені розвитком середовища (медіа-, піар-, економічна, правова діяльність, діяльність із залучення ресурсів середовища, психологічна підтримка у часи воєнних конфліктів та ін.) й рівнем розвитку економічної системи як перехідна, цифрова економіка. Означена специфіка й зумовлює характерні особливості соціально-економічної й професійної діяльності й поведінки економістів в сучасних умовах. За О. Максимовою, це: недостатність інформаційної бази, спричинена появою комерційних таємниць; наявність тіньової економіки, вимірюваної особливими методами; зростання різнохарактерних форм господарської діяльності з різнорідними показниками; впровадження інновацій та інформаційно-комунікаційних технологій як прояв цифрового характеру економіки; динамічність розвитку систем, що потребує вивчення ситуації, а не динаміки, як це було раніше [6].

Звідси, зміна функцій економіста (аналітичні, прогностичні, науково-консультативні [11] відповідно до засад ринкової економіки вимагає від нього як від професіонала особистої ініціативи, свободи, критичності професійного мислення й аналітичної діяльності, оригінальності рішень щодо раціонального використання ресурсного потенціалу, розвинутого вміння працювати у новій системі великих, середніх та малих підприємств – самостійних виробників ринку [5, 9], вироблення поведінки успішних працівників й керівників. Це, у свою чергу, впливає на окреслення провідних видів діяльності сучасного економіста. На думку Г. Тимошук [12] такими є: пошук, накопичення та оброблення первинної економічної інформації; аналізування господарської діяльності, розроблення, планування та впровадження заходів щодо її покращення; консультування з метою оптимізації бізнес-моделей; прогнозування фінансово-господарської діяльності та контроль за її виконанням; облік активів, пасивів, витрат, доходів і фінансових результатів діяльності; практичне застосування принципів і правил аудиту основних операцій, які здійснюються у процесі безперервного руху капіталу. Отже, це,

безсумнівно, відбивається на основних функціях професійної діяльності фахівців економічного профілю [9], їхніх уміннях [5] у сферах планування, організації, нормування, мотивації та стимулювання праці, інформаційного забезпечення, контролю, аналізу.

Можна також стверджувати про надскладність, метадиальність [13], сучасної специфічної діяльності економіста як опосередкованих суб'єкт-суб'єктних (економіст та інші суб'єкти спільної діяльності) і суб'єкт-об'єктних (суб'єкт праці з її похідним об'єктом) зв'язків в інформаційній взаємодії. Це, безумовно, вимагає особливих професійних знань та умінь. Зростає вплив комунікативної компетентності як складової соціальної, яка має прояв у здатності до спілкування й налагоджування контактів, професійному підході до вирішення комунікативних завдань, виборі раціонального варіанту мовленнєвої поведінки й адекватному виконанні професійної ролі.

Саме тому з огляду на вимоги та особливості професійної діяльності у характеристиці соціальної компетентності майбутніх економістів як інтегративному явищі значення набувають такі системні аспекти: когнітивний (соціально орієнтовані знання), ціннісно-особистісний як виявлення соціальних ставлень, технологічно-діяльнісний, що має прояв у соціально-професійних уміннях та поведінковий як свідчення сформованої соціально орієнтованої поведінки. Вказані аспекти соціальної компетентності, які характеризують компонентну структуру, будуть виявлятися на особистісно-професійному й особистісно-соціальному рівнях, перший з яких породжує успішність як освітнього процесу, так і майбутньої професійної діяльності, міжособистісної взаємодії, виконання професійних ролей. Інший характеризує гнучкість та активність взаємодії майбутніх економістів з різними соціальними групами, окремими особистостями у соціально значущих проектах, продуктивному виконанні соціальних ролей, зокрема й родових, з метою досягнення спільних соціально значущих цілей. Означені аспекти підсилюються особистісним впливом, що сприяє продуктивному, неконфліктному вирішенню будь яких соціально-професійних питань і ситуацій на тлі збереження фізичної, психічної, особистісної цілісності, усвідомлення себе як суб'єкта соціально-професійної діяльності.

Для ефективного формування та прояву (основа системи уявлень про соціальну поведінку особистості, соціальну діяльність) соціальної компетентності майбутніх економістів як

“комплексу навичок, умінь, необхідних для успішної взаємодії в суспільстві” з огляду на вище означену специфіку необхідним є створення педагогічних умов, до яких можемо віднести:

- спеціальне налаштування всіх учасників освітнього процесу з використанням релаксації, тренінгових технологій, управління увагою студентів, використання сучасної наочності, Інтернет-ресурсів, медіаконтенту, методу асоціацій, взаємозв'язок аналізу результатів та цілей діяльності, ставлення до помилок як до засобу можливості просування у навчанні тощо;

- забезпечення програмно-цільової спрямованості освіти й самоосвіти студентів на розвиток соціальних, духовних цінностей, потреб, інтересів (мотиваційно-ціннісний аспект), соціально-економічних та інших знань з урахуванням видів діяльності й усвідомлення особливостей соціальної компетентності, функцій, соціального забарвлення змісту знань (когнітивний аспект), необхідних умінь і навичок (діяльнісно-технологічний аспект), власного пропріуму особистості, її соціальної активності, відповідальності, емоційної стійкості, вольового контролю, емпатійності, соціабельності, упевненості в собі, адекватної самооцінки (особистісний аспект), психічної саморегуляції, психосексуальної грамотності, керування почуттями, самостійності, розуміння соціальних ролей, відповідальності, вміння відчувати нюанси й розв'язувати соціальні, проблемні ситуації (рефлексивний аспект);

- створення сприятливого морально-психологічного клімату, атмосфери духовної взаємодії, співпраці студентів і викладачів в освітньому процесі;

- реалізації викладачами компетентісного, особистісно-діяльнісного, андрагогічного, акмеологічного, гуманістичного, середовищного, медіаосвітнього та інших підходів і принципів у процесі підготовки майбутніх спеціалістів;

- проведення колективної професійної рефлексії індивідуального соціального досвіду соціально орієнтованої практично-виховної діяльності [4];

- здійснення поетапної оперативної діагностики й корекції рівня розвитку соціальної компетентності як студентів, так і викладачів [10]).

Особливої уваги серед вище означених умов вимагає відпрацювання репертуару соціальних ролей, адже це сприятиме одночасному зміцненню афективних і когнітивних здібностей студентів, їхньої соціальної стійкості. Така змістова лінія проходить крізь філософські, педагогічні праці, починаючи з давнини. Зокрема,

це: чітке розподілення соціальних ролей між громадянами, сприяння ієрархічного механізму уникненню соціальних конфліктів (Платон, Аристотель), отримання користі від урізноманітнення соціальних ролей на основі обопільного впливу, інтелектуального, духовного збагачення (І.Борецький або Г. Дорофеевич), орієнтування на підготовку людей до виконання соціальних ролей відповідно до законів громадського виховання, соціально-політичного устрою держави, переважання суспільного блага перед особистим (Ш. Монтеск'є), розвиток соціальних навичок (О.Залужний), опанування різними соціальними ролями в умовах ситуації успіху, атмосфери захисту і відданості, наснаги, взаємної довіри і справжньої прихильності (М. Монтессорі), здійснення діяльної взаємодопомоги (А. Фер'єр), виконання педагогами функцій батьків (П. Гехеб), набуття соціального досвіду, досвіду додаткових професій, упровадження "системи перспективних ліній" (А. Макаренко), створення вчителями особливого світу людських дотиків, найбільш сприятливих для особистості й одночасно для виховування у кожного учасника педагогічного процесу індивідуальної здатності "должествованія", відповідальності перед колективом, суспільством (В. Сухомлинський) та ін. Таким чином, маємо підтвердження важливості розгляду особистості на рівні взаємодії з соціальним середовищем, перш за все із соціальними групами, до яких особистість включена, з якими взаємодіє, і з огляду на те, які соціальні ролі в них виконує. Більш того, врахування соціальної ситуації, у якій особистість є не тільки пасивним, а й одночасно активним суб'єктом створення власного середовища сприяє її розвитку [1, 127], усвідомленню статусу, суспільних функцій, ролей, що віддзеркалюється на життєвій спрямованості чи мотивації поведінки [1, 146].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Актуальність розвитку соціальної компетентності майбутнього економіста обумовлена глобалізаційними, інтеграційними перетвореннями, змінами ціннісних орієнтацій, й підкріплена вимогами державних документів щодо здобувачів освіти. Поняття "соціальна компетентність" розглядають на двох рівнях та у широкому і вузькому значенні, що обумовлює спільні характеристики та особливості соціально-економічної і професійної діяльності й поведінки економістів у сучасних умовах, зміну їхніх функцій. Набувають значення такі системні аспекти соціальної компетентності як когнітивний,

ціннісно-особистісний, діяльнісний та поведінковий, що можуть розглядатися як сутнісні компоненти. На соціальну компетентність впливають загальні та специфічні соціокультурні детермінанти, відповідно до ціннісних орієнтирів суспільства, вимог та особливостей професійної діяльності, що віддзеркалюється у специфіці соціальної компетентності майбутнього економіста, переліку умов її формування в освітньому процесі.

Подальші розвідки спрямуємо на більш глибоке дослідження структури соціальної компетентності майбутнього економіста.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б.Г. Избранные психологические труды: в 2-х т. Т.1. Москва: Педагогика, 1980. 232 с.
2. Варецька О.В. Питання розвитку соціальної компетентності вчителя в наукових працях (від давніх часів до середини XIX століття). Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. / редкол.: Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя: КПУ, 2014. Вип. 35 (88). С. 10 – 20.
3. Варецька О.В. Співвідношення понять "соціальна компетентність" і "професійна компетентність". Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. / редкол.: Т.І. Сущенко (голов. ред.) та ін. Запоріжжя: КПУ, 2014. Вип. 39 (92). С.90 – 97.
4. Варецька О.В. Теоретичні і методичні засади розвитку соціальної компетентності вчителя початкової школи у системі післядипломної педагогічної освіти: автореф. дис. на зобуття наук. ступеня доктра пед. наук: спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти". Київ, 2015. 44 с.
5. Зиновьев Ф.В., Немирович С. Н. Экономическая работа на предприятиях Симферополь: Таврия, 2002. 144 с.
6. Максимова О.П. Теоретичні засади дослідження готовності майбутніх фахівців до аналітичної діяльності. Гуманітарний вісник ДВНЗ "Переяслав-Хмельницький Державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди": Зб. наук. пр. Переяслав-Хмельницький, 2012. Вип. 26. С. 168–172.
7. Нова українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
8. Осваиваем социальные компетентности / под. ред. И. А. Зимней. Москва: МПСИ; Воронеж : МОДЭК, 2011. 529 с.

